Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat
8. évf., 3. szám 35–54. (2020)
DOI: 10.31074/gyntf.2020.3.35.54

Képeskönyvek nyelvjárásban

Klein Ágnes[1] és Márkus Éva[2]

[1]Pécsi Tudományegyetem, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Pedagógiai és Pszichológiai Tanszék
[2]ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, Idegen Nyelvi és Irodalmi Tanszék

Absztrakt
Jelen tanulmány a képeskönyvek nyelvtanulásban betöltött lehetőségeivel foglalkozik. Ebben az összefüggésben a kép és a szöveg egyaránt fontos szerepet játszanak. Mivel a nyelvtanulás jelentősége felértékelődött napjainkban, széles kínálat jellemzi a piacot, ha angol vagy német, esetleg francia vagy olasz nyelvvel ismerkedik a gyermek. Milyen a választék, ha a könyv nem egy standard nyelvváltozatban készült, hanem nyelvjárásban íródott? Egyáltalán milyen, a gyerekek számára megfelelő, érdeklődésüket felkeltő könyvek, képeskönyvek állnak a szülők, nevelők rendelkezésére, ha a magyarországi németek egyik nyelvjárását szeretnék közelebb hozni gyermekünkhöz? Milyen típusú és milyen szövegbeli, esztétikai jellemzők határozzák meg a könyvet? A magyarországi németek nyelvvesztésének tükrében nem egyszerű a feladat. Erre a kérdésre összpontosít a tanulmány, amelyben a szerzők igyekeznek külföldi példák alapján is ötleteket nyújtani a megvalósításhoz.

Kulcsszavak: magyarországi németek, képeskönyv, nyelvelsajátítás, nyelvvesztés, nyelvjárás

Bevezetés

A hangos olvasással, verseléssel az irodalmi, azon belül leginkább a prozódikus-ritmikus tapasztalatok gyűjtése már születés előtt elkezdődik. A folytatás az egyik legfontosabb élmény, amely befolyásolja az irodalommal és az olvasással való kapcsolatot. A „literacy" kifejezés azontúl, hogy az olvasás és írás elsajátításának folyamatát lefedi, magában foglalja a különböző könyvek, képek, szimbólumok megismerését és általában az írott szövegekkel való találkozást és megismerkedést is (Rau, 2009). Szűkebb értelemben az írás és az olvasás képességét jelenti, tágabb értelemben azoknak a készségeknek és tapasztalatoknak a közös jellegét értjük alatta, amelyek az elbeszélés, a könyv, a kép, média- és írási kultúra megszerzésére irányulnak (Mehler & Weitkamp, 2013). Ebben az értelemben a literációs környezet megteremtése a gyermekeket már csecsemőkortól kezdve számos új tapasztalattal gazdagítja. Felnőttek számára egyértelmű, de gyerekeknek meg kell ismerkedni azzal, hogy hogyan kell a könyvet tartani, illetve azzal is, hogy a mi kultúrkörünkben

balról jobbra olvasunk, hogy a szövegek szintén információhordozók, és hogy általában egy szöveget az elejétől kezdünk el olvasni. A lapozás mindennapi, automatikus tevékenység felnőttek számára, de elfelejtjük, hogy ez egy összetett mozgás, amely támogatja a szem és a kéz közötti koordináció fejlesztését, ami olyan gyakorlat, ami nem lebecsülendő a kisgyermek számára. Már a hároméves gyermekek képesek azonosítani a szimbólumokat és elmondani, hogy mit jelentenek. Gondoljunk csak a legegyszerűbb, mindennapi jelekre, mint például a szív vagy négylevelű lóhere, vagy kezünkkel és ujjainkkal is kifejezhető érzésekre vagy véleményekre.

Ez a helyzet, amikor gyermekekkel nézzük a képeskönyveket, észreveszik az egyes képeket és a hozzájuk tartozó szavakat, mondatokat. Ilyen módon a gyermekek élvezik egy stimuláló nyelvi környezet előnyeit, ha a kommunikáció párhuzamos formáinak ebben a korai, orális szakaszában, például megjelenik a mesemondás, a képeskönyv nézegetése, a hangos olvasás, az éneklés, a nyelvi játékok, az ujj-játékok és a rímek, amelyek a szülők támogatásával motiválják a gyermekeket arra, hogy ők is megszólaljanak. Ez a korai tanulási folyamat a szülőkkel, nagyszülőkkel, gondozókkal együttműködve zajlik, akik iránt bizalmat éreznek. A képeskönyv, mint a folyamat résztvevője szintén hozzájárul ehhez, mert „érzelmileg töltött", azaz a gyermekek ragaszkodnak, kötődnek egy-egy könyvhöz, meséhez, ami felgyorsítja a tanulási folyamatot[1]. Hurrelmann (1994) hangsúlyozza, hogy a képes könyvek és a hangos olvasás „hintaszék" a szóbeliség és az írásbeliség között. Ennek a kultúrának a gyökerei a családban vannak, de a napközik, bölcsődék, óvoda és iskola szintén fontos szerepet játszanak kialakításukban.

A kicsik számára az első olyan könyv, amely a kezükbe kerül játék, olyan játék, amely lehetővé teszi az áttérést az irodalom, az írásbeliség felé. Mindannyian ismerjük ezeket a könyveket, amelyek többnyire könnyűek, kis méretűek, az egyik oldalon van egy tárgy, állat, vagy például személy, amely felhívja a gyermekek figyelmét a tárgy és a szó közötti kapcsolatra (Rau, 2009), ezért nevezhetők „a korai koncepció könyveinek" (Kümmerling-Meibauer, 2005). A gyerekek képekben gondolkodnak, és egy szó vagy kifejezés nagyon szorosan kapcsolódik a tárgyhoz (Rau, 2009). Ezek az illusztrációk támogatják a gyermekeket a szavak elsajátításában, különösen a kezdeti időszakban.

Ez a folyamat hasonlóan zajlik a gyermekkorban a második nyelv elsajátítása során is. Ekkor egyszerre két nyelvvel tehát szimultán vagy időben elcsúsztatva, szukcesszív módon, de hasonló lépésekben, mint az anyanyelvén ismerkedik a gyermek a számára ismerős és biztonságos környezetben irodalmi alkotásokon keresztül a második nyelvvel.

A gyerekek egy vagy két nyelven belenőnek a kultúrába, megtanulják, hogyan kell használni a könyveket, a könyvek hogyan továbbítják a tudást. Ezekben a könyvekben a képek dominálnak, vannak olyanok is, amelyek szö-

[1] (https://www.t-online.de/leben/familie/kleinkind/id_60881344/fruehfoerderung-kleinkinder-lernen-mit-bilderbuechern-mehr-als-mit-tablet-pc.html

veg nélkül közölnek egy történetet. Képek is képesek átadni az eseményeket, a részleteket vagy akár egy rejtett tartalmat. Vannak illusztrált gyermekkönyvek idősebb gyermekek számára, amelyekben a képek mellett a szöveg is nagy szerepet játszik. Valójában a szöveg alapján készültek az illusztrációk. Ezek a könyvek az olvasás előfutárainak tekinthetők a gyermekek számára.

A kép és a szöveg közötti kapcsolat a képeskönyvekben

Amikor gyermekek számára íródott hosszabb szövegekről beszélünk, akkor ma mindenféleképpen hozzágondoljuk a képeket is, amelye k kiegészítik, élővé és még izgalmasabbá varázsolják a mesélést. A képeskönyvek nézegetése és a felolvasás belőlük már egyéves kor előtt, a gyermek érdeklődésének megfelelően elkezdődhet. A vizuális kódokkal való ismerkedés körülbelül kilenc hónapos korban kezdődik, amikor a gyermekek képesek egyszerű tárgyakat képeken felismerni és azonosítani. Ez a folyamat a felnőtté válás során, sőt felnőtt korukban is végigkíséri őket. Ez utóbbi megállapítás különösen vonatkozik arra, hogy folyamatosan új technikai, informatikai eszközök jelennek meg, amelyek vizuális kódjait meg kell tanulnunk dekódolni. Az említett alapkódok mellett, amelyeket korán elsajátítunk, léteznek univerzális kódok, mint például a közel és távol megkülönböztetése a képeken vagy a helyviszonyok felmérése. Ezek differenciált megkülönböztetése időnként a felnőttek számára is gondot okozhat . Az interkulturális kódok felismerése sem mindig egyszerű feladat. Természetesen minél közelebb áll a két kultúra egymáshoz, annál egyszerűbb a dekódolás. A legegyszerűbb és legalapvetőbb különbség az írás irányának eltérése például arab vagy távol-keleti országokban vagy a cirill írásmód karakterei az általunk ismert nyelvhez képest. Mit jelent a fekete macska vagy egy négylevelű lóhere adott kontextusban, aki nem ismeri ezeknek a kulturális hátterét, nehezen fejti meg a szöveg és kép teljes mondanivalóját. Egy képeskönyv esetében a kép és szöveg együttese adják a teljes információt. Képnek és szövegnek azonban nem kell feltétlenül megegyeznie annak minden pontján, különböző módon valósulhat meg a kép és a szöveg összjátéka. Előfordulhat, hogy amit a kép megjelenít, azt a szöveg verbalizálja, de felfedezhetünk egyes könyvekben hiányokat is például a szövegben, amit aztán a képek pótolnak és tesznek egésszé. Multimodalitásról beszélünk, ugyanis egyszerre két jelrendszerrel kell számolnunk, amelynek mindegyikét ismernünk kell ahhoz, hogy eligazodjunk az információk között. A képek továbbá egy úgynevezett vizuális grammatikával rendelkeznek, ami azért lényeges, mert nem elég az egyes szimbólumok és kódok jelentését megérteni, hanem fel kell ismernünk azok egymáshoz való viszonyát és a kép értelmezésében betöltött szerepüket (Kress & van Leeuwen, 2006).

A kép és a szöveg, ahogyan azt már említettük, különböző kapcsolatban állhatnak egymással. Lehet ez a kapcsolat kongruens, azaz megegyező, így alternatív módon tanulmányozható a kép és a szöveg, lehetnek az információk komplementerek, azaz kiegészítőek, ekkor ellentétek, kétértelműség állhat elő,

amennyiben külön-külön tanulmányozzuk őket, a közös tanulmányozás során tárul fel a történet teljes mondanivalója (Lewis, 2001). Éppen a képeskönyveknek ezek a jellemzői segítenek elő egy kódváltást kép és szöveg között. Ezt a váltást realizálja az a gyermek, aki képeskönyvet néz és olvas, vagy mesét hallgat. Hogy ez miért is fontos? „Ma a legtöbb szöveg komplex együttese írott szövegnek és képnek és más grafikus vagy hangzós elemnek, amelyek összetartozó elemek együtteseként jelennek meg." (Kress & van Leeuwen, 2006, p. 18).

Irodalom a kezdetek kezdetén

Milyen legyen a kezdőknek szóló irodalom, különösen, ha az a második nyelven van? Milyen az a szórakoztató és érthető szöveg, amely hozzájárul a készségek-, valamint a gyermekek világról való tudásának fejlesztéséhez? Olyan művekre gondolunk, amelyek borítója és megjelenése érdeklődést vált ki, amelyekben a szöveg hossza, az egyszerű és szabályos mondatszerkezet, a szókincs egyaránt figyelembe veszi a gyermekek képességeit, és amelyek összekapcsolódnak a gyermekek élményeivel (Stenzel, 2009). Általában elfogadott a tény, hogy a mesemondás során többször hallott ismerős szavak és kifejezések segítenek a gyermekeknek a szókincs elsajátításában és annak sikeres tárolásában. A folyamat azért hatékony, mert a történetek kontextust kínálnak az egyén által megtapasztalt, észlelt szavak és frázisok számára. Ezek számos verziójával ismerkedik meg egy gyermek egy-egy történetben, mesében, aminek révén a szavak és kifejezések az egyén számára használhatóvá válnak, különösen, ha változatos formában (történetmesélés, képeskönyvek, filmek, bábjátékok stb.), különféle csatornákon (hallgatás, megtekintés, olvasás és/vagy dramatizálás) keresztül tapasztalják meg. Ebben az értelemben a történetek rendelkezésre álló formatervezési mintáknak, a jelentésalkotás forrásainak tekinthetők. A megértés folyamata során a gyermekek (egyelőre még, mint hallgatók, később majd olvasók) az új jelentések megfogalmazásához tapasztalataikra támaszkodnak. Ennek eredményeként a mesehallgatás érdeklődésük és tapasztalataik alapján a saját maguk számára létrehozott szövegek alkotásának forrásává válik (Mewald, Klein & Wallner, 2018).

A képeskönyvekben olyan szöveggel és akár narratívákkal is találkozhatunk, amelyek struktúrái nem jellemzőek a mindennapi nyelvhasználatban, különösen nem olyan átgondolt és megfogalmazott formában. Magától értetődik, hogy ez kiváló lehetőség ezeknek a struktúráknak a megtanulására és alkalmazására. A gyerekek árnyaltabb szókinccsel, szinonimákkal, antonímákkal és homonimákkal ismerkedhetnek meg, amelyek ebben a mennyiségben nem szerepelnek a hétköznapi beszédben. A mondatszerkezetek szabályszerűsége jellemző a nyomtatott szövegekre. Gawlitzek (2013), aki angol és német nyelvű gyermekkönyveket elemzett és hasonlított össze, megállapította, hogy nincsenek alapvető nyelvi különbségek, az eltérések a két nyelv tipológiai sokféleségéből fakadnak. Ebben az értelemben utalhatunk a gyermekirodalom nemzetköziségére, amely különösen a második nyelvvel ismerkedő gyermekek számára előnyös, sikerélményt nyújt

és motivál. Konkrétan: a gyermek hall egy történetet a második nyelven[2], első nyelvén megtervezi, aztán második nyelvén ezt újratervezi mesélés, játszás közben a rendelkezésére álló szókinccsel. Ezt a folyamatot támogatják, teszik kézzel foghatóvá és érthetővé, valamint ismételhetővé a képeskönyvek (vagy bármely más, a vizualitást biztosító képi háttér).

Könyvajánlás

A gyermekirodalom minden műfaja fontos szerepet játszik a gyermekek fejlődésében[3]. Sajátos módon támogatják a gyermekek nyelvi fejlődését: rövid lírai rímekkel és dalokkal kezdődnek, amelyek a világ és a test megismerését kezdeményezik. „A kisgyermekek korai érdeklődése a rövid, ritmikus szövegekben felsejlő, a belső és külső világban megnyilvánuló algoritmusok iránt már korán megmutatkozik: a népi mondókák, dalok, népi gyermekjátékok sorainak lüktetését érzik és élvezik, a verses formák mozgásingert váltanak ki bennük." (Bereczkiné Záluszki, 2017). Ezenkívül lehetőséget kínálnak a felnőttek arcának, arckifejezéseinek és gesztusainak, és mindenekelőtt a száj mozgásának megfigyelésére. A gyermekek számára a nyelvtanulás kezdetén a legfontosabb motiváció a közelség, a hang, a szeretett, elfogadott felnőtt mozgása. Az idő múlásával a lírai művek mellett megjelennek a prózai művek is. Most már nem elegendő az arc, meg akarják ismerni a világ dolgait is. Ehhez meg kell tapasztalni, ismerni a dolgok, személyek, tárgyak nevét, amelyek közös elnevezése a legszebb játék. Szükség van képeskönyvekre, hogy együtt lehessen ezt megtenni, majd a történetek hosszabbá és összetettebbé válnak. A gyermek világában természetesen vannak jelen a rímek, versek és dalok, de később már nem a felnőttekkel való szokásos interakcióban, hanem társadalmi szerepek és pozíciók eljátszásában, és más gyermekekkel együttműködve jelennek meg. A pedagógusképzés feladata így ezen a területen is összetett. A jelölteknek meg kell ismerniük és szeretniük a célnyelvi gyermekirodalmat, annak műfajait, jellemzőit, értékeit; továbbá fel kell készülniük a művek élményszerű átadására és azok segítségével a gyermekek holisztikus és nyelvi fejlesztésére (Kovács & Trentinné, 2003, 2006).

A képeskönyvek kiemelkedő szerepet játszanak a második nyelv elsajátításában az óvodában és otthon. Piepho (2002) szerint egy-egy történet az új tudás tűzijátékát nyithatja meg. A történetek érdekes, könnyen érthető információkat nyújtanak a gyermekeknek, amelyek kombinálhatók a multiszenzoros tanulással (Gerngross-Puchta, 1996). A gyermekek aktívan részt vesznek a történetek hallgatásában képek és tárgyak segítségével, ez biztosítja a motivációt és a koncentrációt, és rögzíti a nyelvi anyagot. A kézi bábokkal bemutatott tündérmesék segítenek az óvodásoknak fenntartani ér-

[2] A kevésbé ismert, az új nyelv, amivel például az óvodában találkozik.

[3] Az óvodai idegen nyelvi és kétnyelvű fejlesztés kontextusában lásd Kovács & Trentinné, 2010; Csőgér & Árva, 2020; kisiskoláskorban lásd Trentinné, 2003; Trentinné & Szepesi, 2006.

deklődésüket a nyelv iránt, és biztosítják a nyelv elsajátításának motivációját. A gyermekirodalom olyan „speciális lábbeli" (Stadnik, 2011, p. 7), amelyben a gyermekek megteszik az első lépéseket az irodalom világában. Ebben az új világban megismerik a szereplők különböző perspektíváit és világnézetét. Képesek lesznek tapasztalatok beépítésére, arra ösztönzi őket a történet, hogy megpróbálják megérteni annak okait és következményeit (Bobe, 2002). Dióhéjban összefoglalva, a gyerekek a következő tapasztalatokat szer zik meg: „[…] a tudatosság, a képzelet, az idő esztétikai tapasztalata, a szereplőkkel való azonosulás és az empátia, más perspektívákat tudnak elfogadni, ami lehetővé teszi azt, hogy megértsék a különbséget, különbözőséget. A sajátos irodalmi-esztétikai készségek fejlődnek, […] megtanulják értelmezni a szimbólumokat, megismerik a különféle műfajokat, fejlesztik kulturális emlékeiket, és mindez beépül a kommunikációjukba." (Büker & Vorst, 2010, p. 35).

Mielőtt a második nyelvi nevelést támogató mesekönyvekről szólnánk, ki kell emelnünk az adott nyelvi ismeretek fontosságát. Ez sokkal inkább számít, mint a könyv végén, fedőlapján megjelenő életkori ajánlás. Persze az első nyelv ismerete támogatja a második nyelv fejlődését. Nézzünk egy példát: ha már tud számolni, csak a számok nevét kell megtanulnia, magához a fogalomhoz tud jelentést csatolni a cselekvés elvégzése nélkül. Amennyiben a gyermekek harmadik életévükben kezdenek ismerkedni egy második nyelvvel, akkor ez a kor a kezdetet, az alapvető szavak és kifejezések elsajátítását, valamint a hallásértés fejlesztését jelenti. Lehet magyar, de célszerű német nyelvű képeskönyveket használni, amelyek megkönnyítik az óvodapedagógusok számára a tárgyak, dolgok megnevezését, majd a megbeszélt szavakat be lehet vezetni a játékba, más helyzetekbe, azért, hogy a hallott szókincs aktívvá váljon a használat során. Az idegen nyelvű képeskönyvek olvasgatása akár a kétnyelvű környezeti nevelés kiegészítő eszközeként is alkalmazható (Árva, 2018, 2019).

Játék- és képeskönyvfajták

Azokat a műveket igyekszünk bemutatni, amelyek benyomást tesznek a gyermekekre, amelyek megteremtik a későbbi esztétikai élmények pszichológiai feltételeit, amelyek megfelelnek a megértés stratégiáinak és attitűdjeinek (Tancz, 2013), és akár több nyelven is fejlesztik azokat, továbbá erősítik azt az érzést, hogy az olvasás és a mesehallgatás nem csak anyanyelven lehet az öröm forrása.

A könyveket a gyermekek életkorától függően lehet kiválasztani, mindegyik típusnak van saját funkciója: például a fürdőkád-könyvvel is el lehet sajátítani a könyvek kezelésével kapcsolatos ismereteket, beszélgetési lehetőséget ad, szókincset fejleszt, vagy akár szájba vehető. A következőkben azokat a csoportokat mutatjuk be, amelyekbe a gyermekek könyveit osztottuk az ajánlott életkor, jellemzőik, valamint a gyermekek számára kínált cselekvési lehetőségek szerint.

Kádkönyv/Pancsolókönyv

A fürdőkádkönyvek lehetővé teszik a gyerekeknek, hogy könyvet „olvasva" üljenek a kádban és fröcsköljenek. Műanyagból készül, így nem árt neki a víz. Fürdés közben beszélgethetünk a gyermekekkel, képeket mutathatunk és megnevezhetjük őket, párbeszédet alakíthatunk ki.

Karton képeskönyv

A klasszikus képeskönyv az első évtől. Ábrázolják a tipikus, ismerős tárgyakat, úgy, mint a valóságban, eltérések nélkül. A gyerekek megtanulják áttekinteni és kezükben tartani a könyveket. Ezen felül az első szavakkal ismerkednek meg a képek és az olvasási helyzet felhasználásával.

Simogatós könyv

A gyerekek megérintik, simogatják, érzik a tárgyakat, állatokat, a taktilis csatorna segítségével fejlesztik szókincsüket, nyelvi kifejező képességüket.

Ujj-játék könyvek

A kicsik mozgathatják az ujjaikat fülként, lábként vagy más testrészként. Ez ügyesebbé teszi a kezüket, fejleszti a szem-kéz koordinációt, és lehetővé teszi számukra a szavak vagy a szöveg egyes részeinek megismétlését játékosan, ujjaikat mozgatva.

Kukucskálós képeskönyv

Minden kép mögött egy másik kép rejlik, ami kíváncsivá teszi a gyermekeket, és arra ösztönzi őket, hogy folytassák a böngészést, ezáltal fejlesztették a szem-kéz koordinációjukat, valamint beszédkészségüket és szókincsüket.

Ablakos-fülecskés képeskönyv

A gyerekek szeretik ezeket a divatos könyveket, ahol a felszín alá nézhetnek, például *Mi van a tyúkházban? Mi van a motorháztető alatt?* Ehhez meg kell húzni a szárnyakat, vagy el kell csavarni őket, esetleg utánozva azokat a szülőket, nagyszülőket vagy nevelőket, akik a mozdulathoz, képhez hozzátették a megfelelő szavakat, mondatokat, kifejezéseket.

Hangoskönyv

A gyerekek megtanulják, hogyan kapcsolják össze a látványt a hallottakkal: például állatok, szállítóeszközök vagy hangszerek képét és hangját. A világ ismeretét auditív szempontból kínálják a gyerekeknek.

Rejtett tárgy

Az oldalakon már több kép és festői ábrázolás található. Már nem az egyes szavak ismétlése a feladat, itt a mondatok játszanak fontos szerepet. Sok olyan apró részlet, amely a gyermekek figyelmét leköti, feltűnik az oldalakon, erről beszélnek, miközben keresnek egy elrejtett tárgyat vagy elrejtőzött állatot, vagy válaszolnak különféle kérdésekre.

Kifestőkönyvek

Sok gyermeknek már kétéves korától a kezébe adható. Fejleszti a kézi és nyelvi készségeket: a kép festése, színezése vagy kitöltése közben mesélhet a képről, kérdésekre válaszolhat.

Mágneses képeskönyvek

Csak óvodás kortól alkalmasak gyermekek számára, mert apró részeket tartalmaznak. Számukra azonban bevált eszköz a szókincs bővítésére, a beszédkészség, a kézügyesség, a kreativitás és a fantázia fejlesztésére.

Kirakós könyvek

A gyerekek helyükre illesztik a puzzle-darabokat, és megismerik a járművek vagy az állatok világát. Logikai gondolkodásukat, problémamegoldó készségüket fejleszti, továbbá türelemre és kitartóképességre nevel, pláne, ha közben élvezetesen beszélgetni is lehet.

Ismeretterjesztő könyvek

Ezek a könyvek idősebb gyermekek számára megfelelőek, általános iskolások számára is. A különféle szakterületek ismerete mellett szakszókincs birtokába juttatja a gyermekeket.

Mesekönyv

Ez a műfaj n agyon tág lehetőségeket kínál – a bölcsődés korosztálytól az általános iskoláig találunk történeteket. Az állatmesékkel kezdődően, amelyek rövidek, szókincsük egyszerű, cselekményük egy szálon fut, könnyen követhetőek, egészen a tündérmesékig az idősebb gyermekek számára.

Magyarországi német nyelvjárások a gyermekek körében

Jelenleg elmondhatjuk, hogy a családok nyelvátörökítő funkciója nem működik a magyarországi német családok jelentős részénél. A rendszerváltást követően a dialektusok erózióját, amelyet az ismert politikai, gazdasági és társadalmi okokra vezethetünk vissza, már nem lehetett megállítani, ám az új politikai légkör és a nyitás megváltoztatta a német nyelv standard változa-

tának presztízsét (Klein, 2010). A nemzetiségi óvodák és iskolák támogatják és előmozdítják a standard német nyelvváltozat elsajátítását és a nyelvtanulást, ám a nyelvjárások, a magyarországi németek eredeti anyanyelve, marginálisan jelenik meg az intézményekben. A kisebbség nyelvvesztésének mértékét legjobban a gyermekek nyelvtudásával lehet megmérni. A következő, 2007-es felmérés során (Klein, 2007) a nemzetiségi óvodák óvodapedagógusai adták meg a lenti táblázat adatait, amely azt tartalmazza, hogy ugyanazon évben az óvodát kezdő gyermekek milyen nyelvi készségekkel rendelkeztek. A gyermekek nyelvtudása felhasználható annak mérésére, hogy a dialektusok nyelvi transzportja az elsődleges szocializációban, a családban milyen mértékben működik.

1. táblázat
Óvodáskorú gyermekek nyelvismerete az óvodába való belépéskor

a	Nyelvjárás anyanyelvként	14	0,25%
b	Standard német anyanyelvként	39	0,7%
c	Nyelvjárást érti és beszéli valamennyire	84	1,5%
d	Standard német nyelvváltozatot érti és beszéli valamennyire	122	2,2%
e	A német nyelv egyik változata nem ismeretlen	1128	20%
f	Semmi kapcsolat a német nyelvhez	4249	75,4%
	Összesen	**5636**	**100%**

A gyermekek 0,25% -a lép óvodába egy német nyelvjárás anyanyelvi szintű ismeretével. A felmérés azt bizonyította, hogy a német nyelv standard változata több gyermek számára jelenik meg a családokban (0,75%), mint a hagyományos magyarországi német nyelvjárások. A német nyelv a gyermekek túlnyomó többsége (75%) számára azonban idegen.

Nem lehet elég nyomatékosan hangsúlyozni a nyelvjárási ismeretek előnyeit a standard német változat tanulása során. A kiejtés tökéletesítése szempontjából sokat segíthet, de az összehasonlítások felébresztik a nyelvek iránti érdeklődést, ami fokozottabb nyelvi tudatosságot eredményez. Óvodában, általános iskola alsó tagozatán több lehetőség van arra, hogy az órákat holisztikusan tartsuk: a zene, a mozgás, a népművészet, az irodalom, de a természettudományok is (például természeti jelenségek, állatok, növények, domborzati képződmények neve), játékok (mese rajzolása, éneklés stb.) mind lehetőséget adnak egy-egy terület szókincsének elsajátítására. Közben megtanulják, hogyan lehet különféle szövegtípusokat és stratégiákat hasz-

nálni a szöveg megértéséhez, értelmezéséhez. Amikor a gyerekek közösen énekelnek, mondókákat mondanak, annak olyan pozitív érzelmi hatása van, amely szerepet játszik az identitásépítésben is.

Anélkül, hogy az óvodában és az iskolában segítséget nyújtanán k a pedagógusoknak a dalok, szövegek, mondókák vagy szókincs kezelésében, nem várható változás a dialektusnak a tanulási folyamatba való integrációjában. Nagyon jó és teljes gyűjtemények találhatók a gyermekdalok, népmesék, mondókák és dialektusok területén (Horak & Horak, 2014; Wild & Metzler, p. 182; Korb, 2011), valamint nyelvjárási szótárak a legfontosabb kifejezésekkel és az egyes települések szókincsével is léteznek, ezek írásban elérhetőek, ám nehezen használhatóak olyan emberek számára, akik a nyelvjárást nem ismerik. Sok bátorítás és támogatás szükséges a területen dolgozó kollégák számára is, mert a legtöbb tanár és szülő egyszerűen fél a dialektus használatától. Egyrészt azért, mert soha nem hallották vagy soha nem használták, másrészt, mert a nyelvjárásokat úgy kezelik, mint egy kiállítás egy darabját. Értékelik, de nem szabad hozzányúlni, mert azzal kárt okozhatunk. Ezt a hozzáállást különféle hangzó szövegek és didaktikai-módszertani, gyakorlati és gyakorlatias ajánlások megfogalmazásával lehetne megváltoztatni. A gyermekeknek tervezett nyelvjárási szövegeket modern, színes képekkel illusztrálva is fel kellene kínálni, amelyek segítenek megérteni a szavak és kifejezések tartalmát, felkelthetik a gyermekek érdeklődését. A tanulási folyamat kezdődhet a kicsikkel a családban, bölcsődében és óvodában. Erre a következő képeskönyvtípusok nyújtanak remek lehetőséget a már ismertetettek közül:

Karton képeskönyv

A klasszikus képeskönyv, bármilyen formában alkalmas arra, hogy felnőttnek és gyereknek megjelenítse a képek mellett azt az egyszerű szöveget, ami természetes módon bevezeti a kicsiket a német dialektusok világába tetszőleges témakörben vagy egyszerű történet bemutatása során.

Simogatós könyv

Több érzékszerv bevonásával ismerkedhetnek meg a gyermekek olyan eszközök, tárgyak felületével vagy állatok kültakarójával saját tapasztalat alapján, ami különösen városban élő bölcsődések vagy óvodások számára újdonság lehet, közelebb hozza és integrálja életükbe egy letűnt korszak szókincsét, a ma technikai megoldásainak segítségével újra élővé téve azt.

Kukucskálós képeskönyv

Mi van a konyhában? Mi van a konyhaszekrényben? Ezek a konyhai eszközök ma is kaphatók? Minden kép mögött van egy másik kép, amely felfedezhető, és melynek nevet adhatunk.

Hangoskönyv

Nagyon jó módszer a látottak és a hallottak jelentésének kombinálására, különösen előnyös a nyelvjárás esetében, hiszen biztonságot ad, az utánzást biztosítja, továbbá gyakorlásra, ismétlésre is lehetőséget ad, továbbá kreatív szavak és mondatok alkotását is előkészíti.

Rejtett tárgyak, kifestőkönyvek, puzzle-könyvek

Haladó és kezdő felhasználók számára egyaránt remek a differenciálási lehetőségeknek köszönhetően. Kezdhetjük szavakkal, majd, amikor már nemcsak a szavakat akarják mondani, mondatba foglalhatjuk, foglaltathatjuk a látottakat. Jó fejlesztési lehetőség, mivel a témák a már ismert történetekre, tárgyakra, cselekményekre is felépíthetők, de kiegészíttethetjük az adott szöveget például a keresendő tárggyal, hasonlóan működhet interaktívan egy színezés is.

Mesekönyvek

Rövid, egyszerű állatmesék, amelyek szintén alkalmasak olvasásra és hangos olvasásra, elbeszélésre és újra mesélésre, és amelyek élvezetesek óvodásoknak és iskolásoknak egyaránt.

Jó gyakorlatok német nyelvterületről

A német nyelvű országokban remek kezdeményezéseket találhatunk arra, hogyan segítik könyvekkel a nyelvjárás megismertetését . Gyönyörű kiállítású, nyelvjárásban íródott könyveket jelentettek meg az elmúlt években. Példaként említhető Aacheni Melanie Morgano, aki képeskönyvet írt *Mein erstes* Öcher *Bildwörterbuch* (Első aacheni képeskönyvem) címmel[4]. A könyvecske játékos formában ismerteti meg a kicsikkel Aachen város nyelvjárásának 26 darab kifejezését (például állatok, ételek, családtagok, ruhadarabok, játékok neve) – a köznyelvi német nyelvi megfelelőt is feltüntetve. A könyv beszámolók szerint nagy keresletnek örvend, annál is inkább, mert gyermekeknek szóló ilyen jellegű könyvek korábban nem jelentek meg (Krüsmann, 2018).

Az *Első ezer szavam* című könyvsorozat, amely általában a játékos, szórakoztató, élménszerű idegen nyelv tanulás segítése céljából jelenik meg, Németországban hunsrücki és alemann nyelvjárásban is megjelent. Ezeknek az a céljuk, hogy a nyelvjárás tanulását segítsék, megkönnyítsék. A *Meine ersten tausend Wörter in Hunsrücker Mundart* (Első ezer szavam hunsrücki nyelvjárásban) című 64 oldalas könyvet Josef Peil fordította, 2019-ben jelent meg Stephen Cartwright színes illusztrációival. A könyv méretei: 21 x 27,9 cm, és 0–6 éves korú gyermekeknek ajánlják. A könyv az alapszókincsbe tar-

[4] Einhard Kiadó, 12 hónapos kortól ajánlott.

tozó kifejezéseket tartalmazza, az illusztrációk a szavak elsajátítása mellett mesélésre is ösztönöznek. A *Meine ersten tausend Wörter auf Alemannisch* (Első ezer szavam alemann nyelvjárásban) című böngészőkönyvet Markus Manfred Jung fordította felső alemann nyelvjárásra, Wendelinus Wurth pedig alsó alemann nyelvjárásra . A könyvből, a gyerekek játékosan tanulják meg, hogy alemann nyelvjárás nem is létezik, csak felső és alsó alemann változatai vannak, minden kép mellett ez a két nyelvjárási megfelelő szerepel. A használatot inspirálja a játékosság is, mivel a gyermekeknek a könyv minden oldalán egy elrejtett kacsát kell megkeresnie .

Kölsch för uns Pänz – E Bildwöderboch címmel a kölni nyelvjárásban jelent meg 2016-ban az Anaconda kiadónál Detlef Reich és Ruth Reich tollából egy képeskönyv, amelye t 4–14 éves gyerekeknek ajánlanak, otthoni, óvodai vagy iskolai használatra. Hartmut Ronge nyelvjárási képeskönyv- sorozatának (*Mundart-Bilderbuch*) egyes darabjai az északi területektől a délnémet területekig több nyelvjárás számára is elkészültek: a Plattdeutsch és Pott nyelvjárásra északon, a bajor és sváb nyelvjárásra (megjelentek 2017-ben) délen. A könyvsorozat célja, hogy a képek és a hozzájuk tartozó kifejezések és szófordulatok segítségével mindenki számára elérhetővé váljon a nyelvjárás megtanulása. A sorozat kötetei nem használnak a megszokottól eltérő írásjeleket, így segítségükkel olvasóbarát formában ismerkedhetünk nagyobb nyelvjárási területekkel.

Kisebb nyelvjárási területtel, a dél-hesseni nyelvjárással foglalkozik a *Südhessisch fär Grodde un Lauser* című képeskönyv, amelye t fiatalabb korosztály, 2–4 évesek számára írt Gaby van Emmerich 2018-ban. A karton képeskönyvet a Bachem kiadó jelentette meg. Egy testvérpár vezeti az olvasót, és kíséri el a természetbe és Frankfurt, Wiesbaden, valamint Darmstadt város látnivalóihoz: kilenc oldaltükrön (oldalpáron) ismerkedhetnek a gyerekek az alapszókincs szavaival. Gaby van Emmerich számos más nyelvjárási képeskönyvet (36 hónap – 6 éves korig) is szerzőként jegyez, például: *Kölsch för et Ströppche* (2009), *Schwäbisch fürs gloi Buddsale* (2017), *Berlinerisch für die Allerkleensten* (2016) vagy *Boarisch fürd Zwergal* (2017) – ezek a kölni, sváb, berlini és bajor nyelvjárást ismertetik meg a gyerekekkel, mindegyik kilenc oldaltükrön, játékos formában fejleszti a korai nyelvjárás-elsajátítást.

Nagyobb korosztály, iskolások számára íródott az *En Tüt met Leckerjots. Op Kölsch erklärt: die Schultüte* című, kölni, ripuári nyelvjárásban, 2018-ban megjelent képeskönyv. A *Paul und Emma* sorozatot szintén az iskolás korosztály számára állították össze. A sorozatot a Quickborn kiadó gondozza, kimondottan az észak-német nyelvjárások iskolai oktatása céljából. Paul és Emma Észak-Németországban élnek, és 16–20, a hétköznapi életből vett jelenettel (iskola, bevásárlás, nyaralás a tengerparton, sport stb.) hozzák közelebb játékos módon a gyerekekhez az észak-német nyelvterület különböző nyelvi variánsait. A *Paul an Emma: snaake fering* például az északi fríz nyelvjárást tanulók számára íródott. A fríz nyelvjárás számára további nyelvjárási gyermekkönyvek is találhatók a piacon: 2018-ban jelentek meg

a *Min fering-öömrang ABC / Mein friesisches Alphabet* (Fríz ábécém) és a *Min fering-öömrang 1 2 3 / Meine friesischen Zahlen* (Fríz számaim) című képeskönyvek, szerzőjük: Maggy Fischer, Kerrin Ketels és Uta Marienfeld. 2019-ben jelent meg a sorozat harmadik kötete, *Min fering-öömrang klöören / Meine friesischen Farben* (Fríz színeim) címmel.

A német nyelvterületen ismert és kedvelt gyermekkönyvek is gyakran jelennek meg nyelvjárási fordításban, például a *Gruffelo* könyvek, a *Tudod, mennyire szeretlek?* és az *Asterix* könyvek. Eric Carle kedvelt képeskönyve, *A telhetetlen hernyócska* is megjelent például bajor fordításban (*De gloane Raupm Griagdnedgnua*).

Ahogy a felsorolt példákból jól látszik, Németországban van kereslet a nyelvjárási gyermekkönyvek iránt, fontosnak tartják a nyelvjárások megőrzését és továbbadását. Az összes nagy nyelvjárási terület számára készültek gyermekkönyvek, mind a nagyobb nyelvjárási egységek, mind a kisebb területek, akár városok nyelvjárásáig. Különböző korosztályok számára is külön-külön találunk megfelelő könyvet, az egészen kicsiknek szóló karton képeskönyvtől az iskolások számára készült munkafüzetekig és képes szótárakig. A kiadványok lehetnek önálló, egyedi ötletből, kezdeményezésből született könyvek, de láttunk példákat már létező könyvek vagy könyvsorozatok nyelvjárási fordításának megjelentetésére is.

A magyarországi helyzetkép

Magyarországon nem találunk ilyen gazdag repertoárt. A törökbálinti Csupaszív nemzetiségi óvoda kezdeményezésére és kiadásában jelent meg az *Eine faule Frau – A kemietliches Weib. Der Brauttanz* (Egy lusta asszony. A menyasszonytánc) című nagy alakú képes mesekönyv, amely nyelvjárásban mesél el egy rövid mesét. A nagyalakú, spirálozott könyvet óvodás csoportfoglalkozáson egy körben ülve kényelmesen meg tudja mutatni az óvodapedagógus a gyerekeknek, miközben ő a képek hátlapján el tudja olvasni a nyelvjárási szöveget, és annak köznyelvi német megfelelőjét is. A spirálozás felhasználóbarát megoldás, segít az óvodapedagógusnak a kényelmes lapozásban.

Hasznos lenne, ha a magyarországi német nyelvjárások számára további gyermekkönyvek jelennének meg. Akár a képeskönyvek, akár a képes szótárak remek lehetőséget nyújtanának arra, hogy az eltűnőfélben lévő nyelvjárásokat közelebb hozzák a gyerekekhez – családi körben, óvodában vagy iskolában olvasgatva. Példaként szolgálhatnak a fentiekben bemutatott, szemet gyönyörködtetően, a gyermekek igényeihez alkalmazkodva, igényesen illusztrált és kivitelezett német nyelvjárási gyermekkönyvek. Ilyen és hasonló könyvek megjelentetésével a nemzetiségi önkormányzatok elérhetnék, hogy a magyarországi német nyelvjárások ne haljanak ki menthetetlenül, nyom nélkül, hanem maradjanak velünk, maradjanak a gyerekek életének is részei. Hiszen amellett, hogy ismeretüket előírják a nemzetiségi oktatási-nevelési dokumen-

tumok, fontos szerepet játszanak a magyarországi német identitás megőrzésében, erősítésében is. Fontos hangsúlyozni, hogy a magyarországi németek esetében minden településnek megvolt a maga nyelvjárása, így tulajdonképpen minden németek lakta település saját gyermekkönyvet jelentethetne meg.

Jó példa erre az ELTE TÓK-on Baumgartner Bence tanító nemzetiségi szakos hallgató kutatása, aki Veszprémfajsz település számára készített 2020-ban háromnyelvű (köznyelvi német – nyelvjárás – magyar) képes szótárt gyerekeknek.

A nyelvjárások szerepéről a magyarországi német nemzetiségi oktatásban bővebben lásd Kerekes, 2019; Müller, 2010 ; Müller & Knipf-Komlósi, 2012; a magyarországi német nyelvjárások helyéről a nemzetiségi oktatáspolitikai dokumentumokban és kerettantervekben, valamint az oktatáshoz használható segédanyagokról lásd Márkus, 2014 és Márkus, 2016; konkrét, a nemzetiségi oktatásban felhasználható feladatokért lásd Márkus 2015. A nyelvjárások oktatásához hasznos gyakorlati ötleteket, módszertani segédletet nyújt Balázs-Lukács & Müller, 2017; a népismeret tantárgy oktatásába ágyázott nyelvjárási ismeretek átadásához nyújt ötleteket Erb & Márkus, 2020, p. 31; Juhász, 2017a a nemzetiségi gyermekirodalom oktatásban való szerepéről szól általánosságban, egy konkrét nyelvjárási mese feldolgozásával foglalkozik Juhász 2017b; a *Reigöd vum Weidepam* című nyelvjárási mesekötettel foglalkozik Márkus, 2017 és a nyelvjárás lehetséges szerepéről a német nyelvű környezetismeretórán és a célnyelvi óvodai környezeti nevelés foglalkozásokon lásd Márkus & Klein, 2018.

Összefoglalás

Ha közelebb kívánjuk hozni a nyelvjárásokat a gyerekekhez, akkor el kell mozdulnunk abból a pozícióból, hogy félünk azt megérinteni. Ehelyett olyan eszköznek kell látnunk, amelye t kreatívan, játékosan és a gyermekek számára megfelelő módon lehet kezelni. Ezért alapvető fontosságú a modern, a halláson alapuló, a gyermeki életkor aspektusait is figyelembe vevő, bő kínálat nemcsak a képeskönyvek szegmensében, hanem a legújabb információs és kommunikációs eszközök használatában is. A tanulmány bemutatta a német nyelvterület jó gyakorlatait is, melyekkel a német nyelvjárásokat teszik elérhetővé és érthetővé a csecsemőkorú gyermekektől az iskolás korosztályig, élvezetes, igényes, színes gyermekkönyvek formájában, segítve ezzel a családok és a pedagógusok nyelvjárási fejlesztő munkáját.

Irodalom

Amery, H. és Peil J. (2019). *Meine ersten tausend Wörter in Hunsrücker Mundart.* Tintenfaß.

Amery, H., Jung, M. M. & Wurth, W. (2019). *Meine ersten tausend Wörter auf Alemannisch*. Tintenfaß.

Árva, V. (2018). Science in picturebooks. Integrating picturebooks into science/social studies sessions in English-Hungarian bilingual kindergartens. In: Fehér Á. & Megyeriné Runyó, A. (Eds.), *A mese szerepe a nevelésben, oktatásban* (pp. 65–75). Vác.

Árva, V. (2019). Picture books for science education in bilingual kindergartens. In Camps-Casals, N., Canals Botines, M. & Medina Casanovas, N. (Eds.), *Storytelling Revisited 2018. Gender, Language, Music, Cinema* (pp. 15–24). Servei de Publicacions de la Universitat de Vic-Universitat de Catalunya.

Ashtarany, N. (2018). *Paul an Emma snaake fering*. Quickborn-Verlag.

Ashtarany, N. (2018). *Paul un Emma schnacken plattdüütsch*. Ein spannendes Bilderbuch mit plattdeutschen Wörtern für Lerngruppen und für Zuhause, eingerichtet für Mecklenburg-Vorpommern. Quickborn-Verlag.

Ashtarany, N., Ehlers, M., Langhanke, R. & Nehlsen K. (2018). *Paul un Emma un ehr Frünnen. Lehrbook för Plattdüütsch in de Grundschool*. Lehrbuch für Plattdeutsch in der Grundschule (Klasse 3 und 4). Quickborn-Verlag.

Balázs-Lukács, K. & Müller, M. (2017). Lyrikdidaktik und Mundarttexte. In Klein, Á. & Márkus, É. (Eds.), *Ungarndeutsche Kinderliteratur in Theorie und Praxis: Didaktishe Handreichung für Pädagog_innen zum Unterricht der ungarndeutschen Nationalitätenkinderliteratur im Kindergarten und in der Primarstufe* (pp. 42–49). Pécsi Tudományegyetem.

Bereczkiné Záluszki, A. (2017). Esztétikai érzelmek támogatása irodalommal. In Bajzáth, A. & Bereczkiné Záluszki, A. (Eds.), *Paragon – Újítások a nevelés-gondozás bölcsőjében, Józsefvárosban* (pp. 26–36*)*. Józsefvárosi Egyesített Bölcsődék – ELTE Tanító- és Óvóképző Kar, http://www.bolcsode-bp08.hu/jebkiadvanyok/paragon_hu.pdf

Bobe, C. (2002). Fremdverstehensförderung mit Kinderliteratur am Beispiel eines handlungs-und produktionsorientierten Umgangs mit Irgendwie Anders in der Grundschule. *Beiträge Jugendliteratur und Medien,* 3, 180–187.

Büker, P. & Vorst, C. (2010). Kompetenzen und Unterrichtsziele im Lese- und Literaturunterricht der Grundschule. In Winfried, U. (Ed.), *Deutschunterricht in Theorie und Praxis. Lese- und Literaturunterricht* (pp. 21–48). Schneider Verlag.

Csőgér, L. & Árva, V. (2020). The Role of Nursery Rhymes in Bilingual Kindergarten Education. In Vitályos, G. Á. (Ed.), *Mester és tanítvány VI*. (pp. 10–21). ELTE Eötvös Kiadó.

Davis, O. L. & Seifert, J. G. (1967). Some Linguistics Features of Five Literature Books for Children. *Elementary English,* 8, 878–882. https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED032297.pdf

Erb, D. & Márkus, É. (2020). Traditionsbewahrung in Großnaarad/Nagynyárád. Der erlebnisreiche Volkskundeunterricht im Sinne der lebendigen Traditionsbewahrung in Großnaarad. In Vitályos, G. Á. (Ed.), *Mester és tanítvány VI*. (pp. 21–34). ELTE Eötvös Kiadó. http://www.eltereader.hu/media/2020/04/MesterEsTanitvanyVI_webre.pdf

Fischer, M., Ketels, K. & Marienfeld, U. (2018a). *Min fering-öömrang ABC / Mein friesisches Alphabet.* Husum Druck.

Fischer, M., Ketels K. & Marienfeld U. (2018b). *Min fering-öömrang 1 2 3 / Meine friesischen Zahlen.* Husum Druck.

Fischer, M., Ketels, K. & Marienfeld, U. (2019). *Min fering-öömrang klöören / Meine friesischen Farben.* Husum Druck.

Gawlitzek, I. (2013). Linguistische Herausforderung in Kinderliteratur (nicht nur) für mehrsprachige Kinder. In Gawlitzek, I. & Kümmerling-Meibauer, B. (Eds.), *Mehrsprachigkeit und Kinderliteratur* (pp. 289–315). Fillibach.

Gerngross, G. & Puchta, H. (1996). *Do and understand*. Addison Wesley, Longman.

Horak, K & Horak, G. (2014). *Kinderlieder, Reime und Spiele der Ungarndeutschen*, ELTE, Germanistisches Institut Ungarndeutsches Archiv, 13.

Hurrelmann, B. (1994). Leseförderung. *Praxis Deutsch,* Heft *127*, 17–26.

Juhász, M. (2017a). Mundartliteratur im Deutschunterricht – aber was und wie?! In Klein, Á. & Márkus, É. (Eds.), *Ungarndeutsche Kinderliteratur in Theorie und Praxis. Didaktische Handreichung für Pädagog_innen zum Unterricht der ungarndeutschen Nationalitätenkinderliteratur im Kindergarten und in der Primarstufe* (pp. 20–28). Bolko-Print Kft.

Juhász, M. (2017b). Möglichkeiten zur sprachlichen Bearbeitung eines Mundartmärchens. In Klein, Á. & Márkus, É. (Eds.), *Ungarndeutsche Kinderliteratur in Theorie und Praxis. Didaktische Handreichung für Pädagog_innen zum Unterricht der ungarndeutschen Nationalitätenkinderliteratur im Kindergarten und in der Primarstufe* (pp. 50–57). Bolko-Print Kft.

Kerekes, G. (2019). Bairische Dialektreime im Deutschunterricht. In Bordás, S. (Ed.), *Módszerek és teóriák* (pp. 163–176). Eötvös József Főiskola.

Klein, Á. (2010). Sprachgebrauch zwischen den beiden Weltkriegen im Kreise der Ungarndeutschen im Komitat Tolnau. In Kurucz, R., Klein, Á., Józan-Jilling, M. & Krémer, Gy. (Eds.), *Die deutsche Minderheit im Komitat Tolnau.* Szekszárd.

Klein, Á. (2007). *Nyelv és kultúra. Adatok átörökítésükhöz a német nemzetiségi óvodákban.* PTE, IGYK.

Korb, A. & Schuth, J. (2011). *Reigöd* vum *Weidepam. Kaanr Vrzählstickr von Mathilde. Geiszkopf.* Neue Zeitung Stiftung.

Kovács, J. & Trentinné Benkő, É. (2003/2011/2013). *A Task-based Reader on Methodology and Children's Literature: For Students of Primary Teacher Training = Módszertani és gyermekirodalmi szöveg- és feladatgyűjtemény.* ELTE Eötvös Kiadó.

Kovács, J. & Trentinné Benkő, É. (2006). How to Help Young Learners Become Children's Literature 'Consumers'? *Reading is for Everyone. Publication of IATEFL-Hungary Young Learners Special Interest Group: Spring Issue* (pp. 10–13). IATEFL.

Kovács J. & Trentinné Benkő, É. (2010). Hitek és tévhitek: Idegen nyelvi fejlesztés az óvodában. In Altbäcker E., Ferenczi T., Libor, E. & Vizvári, T. (Eds.), *Óvónők kincsestára: Módszertani kézikönyv* (pp. 1–24). Raabe Kiadó.

Kress, G. & van Leeuwen, Th. (1996/2006). *Reading Images. The Gammar of Visual Design*. Routlidge, https://doi.org/10.4324/9780203619728

Krüsmann, N. (2018). Aachenerin entwickelt Bilderbuch auf Öcher Platt: So lernen die kleinen Aachener erste Schritte im Öcher Platt. *Aachener Zeitung*, 11. 11. https://www.aachener-zeitung.de/lokales/aachen/neues-bilderbuch-auf-oecher-platt-aus-aachen_aid-34416895

Kümmerling-Meibauer, B. (2013). Interaktion von Bild und Text im mehrsprachigen Bilderbuch. In Gawlitzek, I. & Kümmerling-Meibauer, B. (Eds.) *Mehrsprachigkeit und Kinderliteratur* (pp. 23–47). Fillibach.

Lewis, D. (2001). *Reading contemporary picturebooks. Picturing texts.* Routledge.

Márkus, É. (2014). A német nyelvjárások szerepe a német nemzetiségi oktatásban. In Márkus, É. & Trentinné Benkő, É. (Eds.), *A korai idegen nyelvi fejlesztés elmélete és gyakorlata. Konferenciaelőadások és háttértanulmányok* (pp. 322–329). ELTE Eötvös Kiadó, http://tamop2014.tok.elte.hu/dok/szakmai_anyagok/tp_modszertani_anyagok/Markus_Trentinne_2014_A_korai_idegennyelvi_fejlesztes_elmelete_es_gyakorlata.pdf

Márkus, É. (2015). Magyarországi német nyelvjárások az általános iskolai német nemzetiségi oktatásban. In Major É. & Tóth, E. (Eds.), *Szakpedadógiai Körkép II. Idegennyelv-pedagógiai tanulmányok. (= Bölcsészet- és Művészetpedagógiai Kiadványok 3.)* (pp. 96–115), Eötvös Loránd Tudományegyetem, http://metodika.btk.elte.hu/file/TAMOP_BTK_BMK_3.pdf

Márkus, É. (2016). Milyen szerepet játszanak a nyelvjárások a német nemzetiségi oktatásban? *Gyermeknevelés*, *4*(1),. 152–157, https://doi.org/10.31074/gyntf.2016.1.152.157

Márkus, É. (2017). Praktische Verwendungsbeispiele mundartlicher Texte im Unterricht anhand von Beispielen aus der Märchensammlung *Reigöd vum Weidepam.* In Márkus É. & Klein Á. (Eds.), *Ungarndeutsche Kinderliteratur in Theorie und Praxis. Didaktische Handreichung für Pädagog_innen zum Unterricht der ungarndeutschen Nationalitätenkinderliteratur im Kindergarten und in der Primarstufe* (pp. 58–71). Bolko-Print Kft.

Márkus, É. & Klein, Á. (2018). Die Rolle der Mundart in den Sachkundeanregungen und -stunden der ungarndeutschen Kindergärten und Minderheitenschulen, In Horák, R. & Samu, J (Eds.), ÉVKÖNYV, Tanulmánygyűjtemény, *Zbornik radova, Papers of Studies, Abhandlungen. 13*(1), 100–115, http://magister.uns.ac.rs/files/kiadvanyok/evkonyv/Evkonyv2018.pdf

Mehler, K. & Weitkamp, R. (2013). Kompetenzen pädagogischer Fachkräfte bei der dialogischen Bilderbuchbetrachtung mit ein-mehrsprachigen Kindern. In Gawlitzek, I. & Kümmerling-Meibauer, B. (Eds.), *Mehrsprachigkeit und Kinderliteratur* (pp. 315–337). Fillibach.

Mewald, C., Klein, Á. & Sabine, W. (2019). Are you sitting comfortably? About the value of stories in the development of multilingualism and multiliteracies. *R&E-SOURCE, 11*, 1–19, https://journal.ph-noe.ac.at/index.php/resource/issue/view/30

Morgano, M. (2018). *Mein erstes* Öcher *Bildwörterbuch*. Einhard Verlag.

Müller, M. (2010). Möglichkeiten und Grenzen der Dialekterhaltung in einer ungarndeutschen Gemeinde. In Zimányi, Á. (Ed.), *A tudomány nyelve – a nyelv tudománya* (pp. 651–658). MANYE – Eszterházy Károly Főiskola.

Müller, M. & Knipf-Komlósi, E. (2012). Mundarten im Minderheitenunterricht in ungarndeutschen Schulen. In Glauninger, M. & Barabas, B. (Eds.), *Wortschatz und Sprachkontakt im Kontext oberdeutscher Wörterbücher, Sprachatlanten und Sprachinseln. Werner Bauer zum 70. Geburtstag & Ortsgrammatiken als Unterrichtsbehelf: „Laiengrammatiken" für Minderheitensprachen* (pp. 209–222).

Nägler, S. (2005). *Literacy – Kinder entdecken Buch-, Erzähl-, und Schriftkultur*. Herder.

sz.n. *Eine faule Frau – A kemietliches Weib. Der Brauttanz.*

sz. n. (2012). Kleinkinder lernen mit Bilderbüchern mehr als mit dem Tablet-PC. http://www.t-online.de/eltern/kleinkind/id_60881344/fruehfoerderung-kleinkinder-lernen-mit-bilderbuechern-mehr-als-mit-tablet-pc.html

Piepho, H.-E. (2002). Stories'ways. In Belyl, W. (Ed..), *Fremdsprachen in der Grundschule. Geschichten erzählen im Anfangsunterricht.* Schwedel.

Rau, M. L. (2009). *Literacy. Vom ersten Bilderbuch zum Erzählen, Lesen und Schreiben.* Haupt Verlag, .

Ronge, H. (2017). *Bairisch – Das Mundart-Bilderbuch*. riva.

Ronge, H. (2017). *Plattdeutsch – Das Mundart-Bilderbuch*. riva.

Ronge, H. (2017). *Pott – Das Mundart-Bilderbuch*. riva.

Ronge, H. (2017). *Schwäbisch – Das Mundart-Bilderbuch*. riva.

Stadnik, U. (2011). *Lernen mit Kinderbüchern. Sprach- und Leseförderung in einer multilingualen Grundschulklasse*. Klett Verlag.

Steickmann, E. (2018). *En Tüt met Leckerjots. Op Kölsch erklärt: die Schultüte*. Marzellen Verlag.

Stenzel, G. (2009). Erstlesebücher. In Franz, K., Lange, G. & Payrhuber, F-J. (Eds.), *Kinder-und Jugendliteratur Ein Lexikon.* 5: Literarische Begriffe, Werke, Medien, (pp. 1–35), Corian Verlag.

Tancz, T. (2013). Az olvasóvá válás első lépései. A könyvek szerepe a kora gyermekkorban. In Bús, I. (Ed.), *Tanulmányok a gyermekkultúráról* (pp. 97–123). PTE IGYK és Gyermekkultúra Kutatócsoport.

Thiele, J. (2000). *Das Bilderbuch*. Isensee.

Trentinné Benkő, É. & Szepesi, J. (2006). Programtanterv a „Mesemondóka" című programcsomaghoz az 1–6. évfolyamra. In *Idegen nyelvi kompetenciaterület: Koncepciók és programtervek* (pp. 31–78). Sulinova Kht.

Trentinné Benkő, É. (2003). Teaching Songs and Rhymes to Young Learners: Rationale and Report of a Survey. In Bodó, E. & Márkus, É. (Eds.), *Education and/und Forschung: Tanulmányok az angol és német irodalom, valamint az alkalmazott nyelvészet területéről* (pp. 123–167). Trezor Kiadó.

van Emmerich, G. (2009). *Kölsch för et Ströppche.* J.P. Bachem Verlag.

van Emmerich, G. (2016). *Berlinerisch für die Allerkleensten.* J.P. Bachem Verlag.

van Emmerich, G. (2017a). *Boarisch fürd Zwergal*. J.P. Bachem Verlag.

van Emmerich, G. (2017b). *Schwäbisch fürs gloi Buddsale.* J.P. Bachem Verlag.

van Emmerich, G. (2018). *Südhessisch fär Grodde un Lauser*. J. P. Bachem.

Wild, K. & Metzler, R. (1982). *Hoppe, hoppe Reiter. Reime, Lieder und Spiele aus der Baranya.* Tankönyvkiadó.

Klein, Á. & Márkus, É.

Picture books in dialects

The present study is concerned with the possibilities of using picture books in language learning. In this respect, text and image play equally important roles. As language learning has become increasingly important in recent years, there is wide range of books on offer if the child is learning standard English or German, or possibly French or Italian. But what is the choice if the books are in a non-standard dialect? In fact, what kind of books suitable for children are available if parents and educators want to kindle their interest in one of the dialects of Hungary's German-speaking minority? What are the textual and aesthetic characteristics of such books? In light of language attrition among Hungary's ethnic Germans the task is not a simple one. This study focuses on this issue, with the authors offering overseas examples, too, to help realise this objective.

Keywords: German dialect in Hungary, picture books, language acquisition, language loss, dialect

Klein Ágnes: https://orcid.org/0000-0001-6108-1914
Márkus Éva: https://orcid.org/0000-0002-3571-8472